

Chapter: 1 to 10

विभाग १ - गद्य

प्र.१ (अ) उता-याच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

भाषेमध्ये अनेक शब्द सतत येत असतात, कारण ती नदीसारखी प्रवाही असते. आपणही संगणकासंबंधी अनेक नवे इंग्रजी शब्द सातत्याने आत्मसात केले आहेत. मराठीने आजवर संस्कृत, फारसी, अरबी, कन्नड, इंग्रजी अशा अनेक भाषांमधले शब्द आपले मानले आहेत. 'टेबल' हा शब्द आता आपल्याला परका वाटत नाही; पण गरज नसताना इतर भाषांमधले शब्द आणि तेही मराठी भाषेचे व्याकरण झुगारून वापरणे योग्य नाही. 'मी स्टडी केली' म्हणण्यातून काय नवीन अर्थ कळतो? त्याऐवजी 'मी अभ्यास केला' म्हणणे योग्य नाही का?

भाषेतली गंमत जाणून घेण्याचा एक मार्ग म्हणजे शब्दांची व्युत्पत्ती शोधणे. यातून आपल्याला खूप नवी माहिती मिळते. 'मोरांबा' या शब्दातल्या 'मोरा'चा मयूराशी संबंध नसून मोरस म्हणजे साखरेशी (जुन्या काळी साखर मॉरिशसवरून यायची म्हणून मोरस) संबंध आहे. शब्दांची पाळेमुळे किती दूरवर पसरलेली असतात, ते त्यातून कळते.

'कदर करणे' असे आपण म्हणतो. तो वाक्प्रचार आहे. 'कद्र' या अरबी शब्दापासून 'कदर' (म्हणजे गुणांची पारख) हा शब्द आपण घेतला आहे. शब्दांच्या मुळाकडे गेलो की आपल्या चुकाही होत नाहीत. उदा., 'अनुसया' असे नाव नसून ते 'अनसूया' असे आहे. 'अन् + असूया' असा त्यातील संधी आहे. मनात असूया (मत्सर) नसलेली अशी ती 'अनसूया' हे कळल्यावर शब्द मनात पक्का रुजतो. तसेच 'जराजर्जर' या संस्कृतमधून आलेल्या शब्दाचा अर्थ आहे, 'वार्धक्याने विकल झालेला!' यातील 'ज'चे उच्चार तालव्य (ज्य) आहेत. तर जरा (थोडे), जर (कलाबूत) या शब्दातील 'ज'चे उच्चार दन्तमूलीय आहेत. (दन्तमूलीय म्हणजे जे ध्वनी उच्चारताना जिभेच्या टोकाचा वरच्या दाताच्या मुळांना स्पर्श होतो असे ध्वनी.) उच्चारावरही अर्थ अवलंबून असतो.

1 A1) ..

2

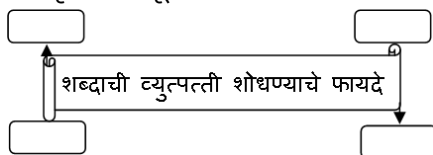
विधाने सत्य की असत्य विधान लिहा.

- 'मोरांबा' या शब्दातल्या मोरा (मोरस) चा संबंध साखरेशी नाही.
- मराठी भाषेचे व्याकरण स्वीकारणे योग्य आहे.
- शब्दातील विशिष्ट अक्षराच्या उच्चारावरही शब्दांचा अर्थ अवलंबून असतो.
- काही शब्दांची पाळेमुळे वाक्यातच पसरलेली असतात.

A2) ..

2

आकृतिबंध पूर्ण करा.

A3) ..

3

स्वमत.

'भाषा ही नदीसारखी प्रवाही असते' हे विधान सोदाहरण पटवून द्या.

(आ) उता-याच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

पुस्तकातल्या पानांत डोक्याचं खाद्य असतं. झाडाच्या पानांत झाड जगवण्याचं बळ असतं. दोन्ही पानं महत्वाची असतात. दोन्हीपण बघितली पाहिजेत प्रेमाने. माणसं कितीही मोठी झाली, तरी त्यांची सावली कुणाला कामी येत नाही; पण झाडं मोठी झाली, तर कित्येक पिढ्यांना त्यांची सावली उपयोगी असते. तुमच्या घरापुढे कोणती गाडी आहे याच्यापेक्षा तुमच्या घराभोवती किती झाडी आहे, हे जास्त महत्वाचं आहे. तुम्ही किती श्रीमंत आहात हे दाखवायचं असेल, तर गाडी आवश्यक आहे; पण तुमचा देश किती श्रीमंत आहे हे दाखवायचं असेल, तर झाडी खूप आवश्यक आहे. झाडांचं वेड असणारी लाखो मुलं गरजेची आहेत.

खूप पैसे कमवायचे आणि निसर्ग बघायला दुसऱ्या देशात जायचं स्वप्न असतं लोकांचं; पण आपल्या देशातला निसर्ग समृद्ध करणारी माणसं हवीत. तुमच्यापैकी खूप जण परदेशात जाणार आहात. तुमच्यापैकी एकजण तरी सवाई गंधर्व महोत्सवात गाताना दिसलं पाहिजे. परीक्षेत पहिले आलात तर शाळेच्या भिंतीवर तुमचं नाव असेल; पण तुमच्यापैकी एकानेतरी लिहिलेलं पुस्तक आपल्या शाळेच्या ग्रंथालयात दिसलं पाहिजे. तुम्ही जगातल्या मोठमोठ्या हॉटेलमध्ये जाणार आहात; पण तुमच्यापैकी एकाच्या तरी शेतात हुरडा खायला यायचंय मला. आपल्या पूर्वजांनी वेरूळ अजिंठा बनवलाय. जगभरचे लोक बघायला येतात. तुम्ही असंच नवीन काहीतरी भव्यदिव्य बनवून दाखवाल याची मला खात्री आहे.

1 A1) ..

2

(i) आकृतिबंध पूर्ण करा.

सामान्य व्यक्तीची श्रीमंती	देशाची श्रीमंती
.....

(ii)

लेखकाला अपेक्षित असलेले छंद / व्यवसाय

A2) ..

2

चौकटी पूर्ण करा.

आप्यांनी विद्यार्थ्यांकडून त्यांच्या भावी
जीवनाबद्दल व्यक्त केलेल्या अपेक्षा

A3) ..

3

स्वमत.

आप्यांनी तुमच्याविषयीच्या व्यक्त केलेल्या अपेक्षा तुमच्या शब्दांत लिहा.

(इ) उता-याच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

दुपार टाळून गेलेली असते. घरातील पुरुषमाणसे कामधंद्याच्या निमित्ताने शेतात गेलेली असतात. घरातल्या बायका-मुली निवड-टिपणाचे काम पुढ्यात घेऊन बसलेल्या असतात. सुख-दुःखाच्या गोष्टी चाललेल्या असतात. अशा वेळी काहीशा बायकी आवाजात ही बहुरूप्याची स्वारी अंगणात टपकते व म्हणते, “चला काकू चला तुम्ही लगनाला चला...” त्या म्हणण्यातही लगबग असते. कुणाचे तरी लग्न ठरलेले असते. निमंत्रणे द्यायची असतात. ते काम या बहुरूप्याकडे आलेले असते. वेळ थोडा असतो. कामे खूप असतात. त्यामुळे त्याला घाई झालेली असते. म्हणून तो पुढे म्हणतो, “ठकूबाई, साळूबाई, काळूबाई लगनाला चला, लगनाला चला तुम्ही लगनाला चला....” तरीही बायका उठत नाहीत. त्यांना लगनाला जाण्याचा मोह व्हावा म्हणून मग तो जेवणाचे वर्णन करतो. त्यात तो ‘चिखलाची कढी, दगडाची वडी, मस्करीचं लोणचं, गाढवची भाजी, तरसाच्या पोळ्या आणि लांडग्याची खीर...’ हे पदार्थ केल्याचे सांगतो. आणि मग ‘तुम्ही आता जेवायला चला. तुम्ही जेवायला चला...’ असे ठेक्यात म्हणतो. म्हणताना अतिशय प्रभावी हालचाली करतो. हे विनोदी वर्णन ऐकून बायका मनापासून हसायला लागतात. तोंडावर पदर घेऊन त्याला मनापासून दाद देतात. त्याबरोबर तो अधिकच खुषीत येऊन लयबद्ध हालचाली करीत पुढे गायला लागतो, त्यात तो ‘ढेकणाची मोटार वरातीसाठी आहे, विंचवाचे टांगेघोडे बायकांना बसण्यासाठी तयार आहेत, मुंग्यांची गर्दी आणि माश्यांची गाडी’ अशी योजना केलेली आहे हे सांगतो. आग्रह करकऱून तो लग्नाला येण्याचे निमंत्रण देतो. गाण्यातील आशय जिवंत व परिणामकारक होण्यासाठी तो त्या गाण्याला अनुरूप अशी वेषांतरे करतो. त्या भूमिकेला साजेसा असा अभिनय करतो. आवाजात चढ-उतार करून सोंग अधिक वास्तव बनवितो. ती सोंगे वटवीताना रडणारं मूल, गर्भवती स्त्री, पोलीस हवालदार, सरकारी अधिकारी, तर कधी विद्यासंपन्न भटजी यांचे हुबेहूब सोंग वटवतो. याचबरोबर गाय, घोडा, कुत्रा, मांजर, म्हैस आदी प्राण्यांचे आणि पोपट कोकिळा आदी पक्ष्यांचे आवाजही काढतो. दुरून ऐकणाऱ्याला जणू हे त्या त्या प्राण्यानेच काढलेले आवाज आहेत असे वाटते, इतके ते हुबेहूब असतात. हे सारे झाल्यावर मग तो काखेखाली पिशवी समोर धरतो. बायका-मुले धान्य देतात, पैसाअडका देतात. तो खोटेखोटेच चित्रगुप्ताच्या डायरीत नोंद करावी तशी, देणाऱ्या लोकांची नोंद करतो, न देणाऱ्या लोकांना कोणती शिक्षा मिळेल याची मजेशीर कल्पनाही देतो. मात्र जे मिळेल त्यावर खुश असतो.

1 A1) ..

2

आकृतिबंध पूर्ण करा.

बहुरूपी यांना लग्नाचे आमंत्रण देतो

--	--	--	--

A2) ..

2

(1) एका वाक्यात उत्तर लिहा.

(i) लग्नाला जाण्याचा मोह व्हावा यासाठी बहुरूपी कशाचे वर्णन करतो?

(ii) बहुरूपी मिळालेल्या वस्तूंची नोंद कशापद्धतीने करतो ?

(2) खालील विधाने सत्य की असत्य ते लिहा.

(i) बहुरूप्याच्या लग्नाच्या आमंत्रणात दगडाची कढी आहे -

(ii) बहुरूप्याचे विनोद ऐकून बायका मनापासून हसतात -

विभाग २ - पदय

प्र.२ (अ) कवितेच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा.

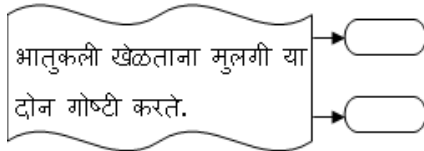
तापलेल्या उन्हाच्या आडोशाला बसून
खेळते आहे एक मुलगी केव्हाची.
मी पाहत राहते तिला माझ्या घराच्या झरोक्यातून.
ती मांडीवर घेते बाहुलीला
एका हातानं थोपटत तिला, चढवते आधण भाताचं
भातुकलीतल्या इवल्याशा गॅसवर.
बाजूला खेळतो आहे मुलगा हातात चेंडू घेऊन
खूप उंच उडवून चेंडू नेमका झेलतो तो हातात.
मुलगी पाहत राहते कौतुकानं त्याच्याकडे.
अचानक बाजूला ठेवून बाहुलीला ती जवळ जाते त्याच्या.
मुलगा दाखवतो तिला, आपलं कसब पुन्हा एकदा.
मुलगी चेंडू मागते त्याच्याकडे
तेव्हा तो हसून म्हणतो,
'तू भाजी बनव छानपैकी पाल्याची.' ती म्हणते,
'मी दोन्ही करू शकते एकाच वेळी. तू करशील?'
मुलगा देतो चेंडू तिच्या हातात.

1 A1) ..

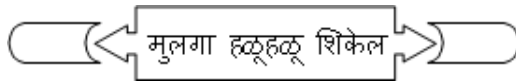
2

आकृतिबंध पूर्ण करा.

(i)

(ii)

A2) ..

2

चौकटी पूर्ण करा.

(i) मुलगा येथे बसून खेळत आहे -

(ii) कवयित्री मुलीली इथून पाहत आहे -

(iii) मुलगा मुलीला ही भाजी करायला सांगली -

(iv) घराच्या झरोक्यातून पाहणारी -

A3) ..

2

ओळींचा सरळ अर्थ लिहा.
बाजूला खेळतो आहे मुलगा हातात चेंडू घेऊन
खूप उंच उडवून चेंडू नेमका झेलतो तो हातात.

A4) ..

2

काव्य सौंदर्य लिहा.
कवितेतील मुलगा आणि मुलगी कशाचे प्रतिनिधित्व करतात असे तुम्हाला वाटते, तुमच्या शब्दात लिहा.

(आ) खालील मुद्द्यांच्या आधारे कोणत्याही एका कवितेसंबंधी खालील कृती सोडवा.

(4)

वस्तू कवितेसंबंधी खालील मुद्द्यांना अनुसरून कृती सोडवा.

- १) प्रस्तुत कवितेचे कवी/कवयित्री - (०१ गुण)
- २) कवितेचा विषय - (०१ गुण)
- ३) कविता आवडण्याची वा न आवडण्याची कारणे - (०२ गुण)

किंवा

उत्तमलक्षण कवितेसंबंधी खालील मुद्द्यांना अनुसरून कृती सोडवा.

- १) प्रस्तुत कवितेचे कवी/कवयित्री - (०१ गुण)
- २) कवितेचा विषय - (०१ गुण)
- ३) कवितेतून व्यक्त होणारा विचार - (०२ गुण)

(इ) प्रस्तुत कवितेचे पुढील कृतिनिहाय रसग्रहण करा

(4)

आयुष्य संपले की वस्तूनाही आजवरच्या
हक्काच्या शाबूत ठेवावा.

विभाग ३ - स्थूलवाचन

प्र.३ खालील कोणत्याही दोन कृती सोडवा.

(6)

- 1) 'माणुसकी पेरणे काळाची गरज' या विधानाचा तुम्हांला कळलेला अर्थ लिहा.
- 2) बी मातीत पडल्यावर त्याचा होणारा पुढचा प्रवास 'मनक्या पेरेन लागी' या कवितेच्या आधारे स्पष्ट करा.
- 3) 'माणस पेरायला लागू' या शीर्षकातून कवीला अभिप्रेत असलेला भावार्थ उलगडून दाखवा.

विभाग ४ - भाषाभ्यास (व्याकरण)

प्र.४ (अ) व्याकरण घटकांवर आधारित कृती सोडवा.

1) समास

(2)

खालील सामासिक शब्द व त्यांचे प्रकार.

सामासिक शब्द	विग्रह	समास
i) क्रीडांगण
ii) तोंडपाठ

2) शब्दसिद्धी

(2)

खालील तक्ता पूर्ण करा.
भलीबुरी, शिकाऊ, इथेतिथे, अवगुण

3) वाक्यप्रचार -

(4)

खालीलपैकी कोणत्याही दोन वाक्यप्रचारांचा अर्थ सांगून वाक्यांत उपयोग करा.

- 1) विसंगत वाटणे →
- 2) खांद्याला खांदा लावणे →
- 3) कटाक्ष असणे →
- 4) शाबूत ठेवणे →

(आ) भाषासौंदर्य.

(1) शब्दसंपत्ती

(i) समानार्थी शब्द लिहा.

(1)

- i. नोकरी -
- ii. निर्धार -

(ii) पुढील शब्दसमूहाबद्दल एक शब्द लिहा.

(1)

- i. पसरवलेली खोटी बातमी -
- ii. ज्याला मरण नाही असा -

(iii) विरुद्धार्थी शब्द लिहा.

(1)

- i. सोय ×

- ii. सजातीय ×

(iv) शब्दसमूहापासून चार अर्थपूर्ण शब्द तयार करा.

(1)

देवाजवळ →

(2) लेखननियमांनुसार लेखन

(2)

अचूक शब्द ओळखा.

1) (i)	अ. दूर्मीळ	ब. दुर्मिळ	क. दूर्मिळ	ड. दुर्मिळ
(ii)	अ. मैत्रीण	ब. मैत्रीण	क. मैत्रिण	ड. मैत्रिण
(iii)	अ. उज्ज्वल	ब. ऊज्वल	क. उज्वल	ड. ऊज्वल
(iv)	अ. दूष्काळ	ब. दुष्कळ	क. दुष्काळ	ड. दूष्काळ
(v)	अ. समीक्षा	ब. समिक्षा	क. समीक्षा	ड. समिवक्षा
(iv)	अ. गृहस्थ	ब. ग्रहस्थ	क. गृहस्त	ड. गृहस्थ

(3) विरामचिन्हे -

(1)

खालील वाक्यात योग्य विरामचिन्हेचा वापर करा.

विरामचिन्हे	नाव
i. ;

ii. !
iii. —
iv. :
v.
vi. ' '

(4) पारिभाषिक शब्द -

(1)

खालील शब्दांना प्रचलित मराठी भाषेतील शब्द लिहा.

i. Survey -

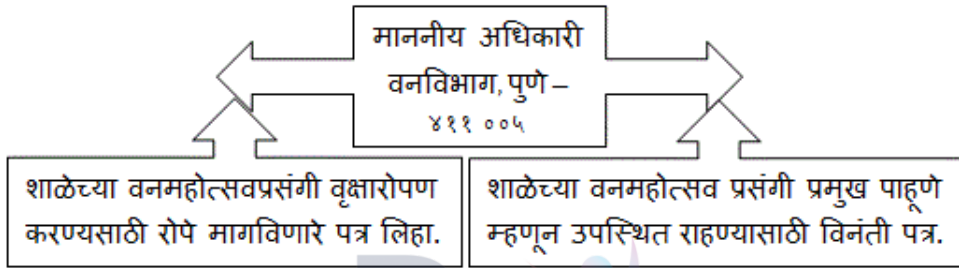
ii. Goodwill -

विभाग ५ - उपयोजित लेखन

प्र.५ (अ) खालील विषयावर पत्र लिहा.

(6)

खालील निवेदन वाचा व त्याखालील कृती सोडवा.

किंवा

सारांशलेखन

विभाग - १ गद्य विभागातील प्र.१ इ मधील अपठित उता-याचा १ / ३ एवढा सारांश तुमच्या शब्दांत लिहा.

(आ) खालील पैकी १ कृती सोडवा. (शब्द मर्यादा ६०- ९० शब्द)

(10)

(1) जाहिरातलेखन.

पुढील जाहिरात वाचा व त्याखालील कृती सोडवा.

बेकरी, केक स्पेशालिस्ट, आइस्क्रीम, ताजे पदार्थ, ग्राहक समाधान.

(2) कथालेखन-

पुढील उर्यावरून गोष्ट लिहा: शक्तीपेक्षा युक्ती श्रेष्ठ असते.

3) बातमीलेखन

वाचन प्रेरणा दिनानिमित्त वरील कार्यक्रमाची बातमी. तयार करुन लिहा.

नगर वाचन मंदिर
मंगळवार पेढ, वाई, जि. सातारा
वाचन प्रेरणा दिनानिमित्त विशेष
व्याख्यान

दि. १५ ऑक्टोबर

दु. ४.०० वाजता

वक्ते - मा. श्री. अरविंद चौगुले (प्रसिद्ध लेखक)

अध्यक्ष :- मा. श्री. रवींद्र पाटील प्रवेश विनामूल्य

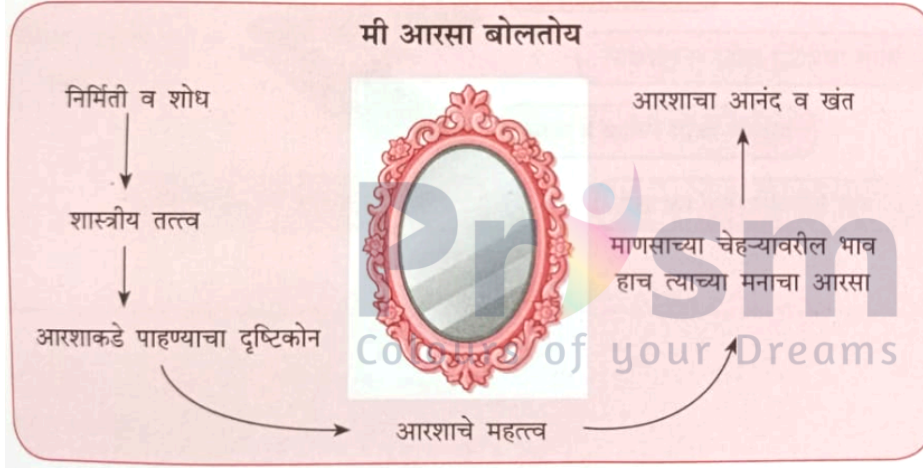
सर्वांना सस्नेह निमंत्रण

(इ) लेखनकौशल्य

(8)

खालील लेखनप्रकारांपैकी कोणतीही एक कृती सोडवा. (१०० ते १२० शब्द)

1) पुढील मुद्द्यांच्या आधारे 'आरसा' या घटकाचे आत्कथन लिहा.

2) 'मानवता हाच खरा धर्म'

3) मी पाहिलेला अपघात →

१. दुचाकीस्वारांची झुंड
२. तरुणीला अपघात
३. डॉक्टरांची सेवा उपलब्ध
४. पोलीस सहाय्य
५. तरुणीचा जीव वाचणे